

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філологічних наук, доцента,
завідувачки кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики

Державного закладу «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ДЕРІК ІЛОНИ МОРИСІВНИ

про дисертацію **Степанової Світлани Євгеніївни**

«Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа»

на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної праці. Рецензована наукова праця присвячена нагальній проблемі сьогодення – відображенню соціального статусу у мовній картині світу крізь призму художнього сприйняття. Цікавим є фокус дослідження – відбиття соціального статусу реальної людини та художньо вивченого персонажа. За тематикою розвідка є поліфонічною, оскільки вивчення соціального статусу є питанням міждисциплінарного характеру, яке утворює ядро суміжних галузей знання (соціології, психології, конфліктології, філософії та філології), гуманітарних наук антропоцентричної спрямованості. Актуальність розвідки підтверджується наявністю сучасних соціолінгвістичних, лінгвокультурологічних і когнітивних напрямів у вивченні мовної репрезентації соціальних статусів.

Авторка ґрунтовно дослідила теоретичні джерела за тематикою кваліфікаційної наукової праці. У роботі викладено міркування таких впливових науковців, як Ю. Бондаренко, К. Белашова, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, М. Віденов, В. Гриневич, Н. Думанський, О. Забарний, В. Карасик, А. Малиновський, Л. Марчук, В. Мусій, О. Панченко, Є. Пасічник, Ю. Попович, Н. Савчук, А. Ситченко, Н. Соловйова, Є. Степанов, М. Тітаренко, Г. Токмань, Т. Шевченко, інших. Соціальний статус художнього персонажа дисертантка визначає як стан художнього персонажа у системі та підсистемах зображеного автором суспільства.

Безумовним надбанням дослідниці є спроба представити соціальний статус персонажа, систематизуючи вербальні та невербальні художні засоби як інструменти відтворення його самобутньої картини світу. Задля досягнення поставленої мети дисертантка вводить у вжиток поняття «персонажна вербаліка» та «персонажна невербаліка». Як виходить із тексту роботи, «персонажна вербаліка» – це «вербальні засоби комунікації, які вкладено автором у діалогічне й монологічне мовлення самого персонажа або інших персонажів, аби схарактеризувати його з різних позицій, у тому числі з позиції заданого соціального статусу та виконання певних соціальних ролей. Автор добирає такі засоби, за допомогою яких реципієнт сприймає статусний портрет персонажа як вимальований самим персонажем», тобто як результат саморефлексії. Водночас, «персонажною невербалікою» дослідниця позначає «засоби характеристики певного персонажа, надані безпосередньо автором. Використання персонажної невербаліки надає авторові можливість показати свій задум щодо соціального статусу і соціальної ролі персонажа, а іншим персонажам – виразити своє ставлення до іншого учасника ситуацій, у яких вони теж задіяні». Такий ракурс дослідження соціального статусу персонажа є, безумовно, новаторським.

У вступі дисертантка окреслює коло завдань дослідження. Крім історії вивчення проблеми вираження соціального статусу в мовній картині світу художнього персонажа, дослідниця на матеріалі художніх текстів кінця XIX – початку XX століття здійснює аналіз засобів персонажної вербаліки та персонажної невербаліки з метою визначення універсальних маркерів соціальних статусів персонажів у мовних картинах світу; уточнює і доповнює типологічну класифікацію соціальних статусів; описує можливі способи взаємодії вербальних і невербальних маркерів соціального статусу із суміжними категоріями мови й мовлення в літературно-художньому дискурсі; визначає доміанти соціально-статусних характеристик персонажів в авторському художньому мовленні кінця XIX – початку XX століття.

На особливу увагу заслуговує методологічний апарат дослідження, а саме застосування міждисциплінарних методів, серед яких семіотичний

і герменевтичний методи та гібридні, соціолінгвістичний і лінгвокультурологічний. Семіотичний і герменевтичний методи допомагають виокремити знаки, що функціонують як маркери соціального статусу персонажа в художньому творі й визначити їхнє функційно-прагматичне та стилістичне навантаження у соціально окресленій комунікативній ситуації. Паралінгвістичний метод застосовується як комплекс методик і прийомів, спрямованих на вивчення персонажної невербаліки, а саме маркерів соціального статусу художнього персонажа, наданих безпосередньо автором у авторських словах і ремарках. Саме цей метод, на думку дослідниці, застосовується для декодування інформації, що привноситься невербальними засобами у вербальний контекст, і визначає способи взаємодії вербальних і невербальних маркерів соціального статусу художніх персонажів.

Структура дисертації С. Є. Степанової зумовлена загальною цілеспрямованістю роботи і поетапним вирішенням конкретних завдань. Вона складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури загальною кількістю 281 найменування.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади вивчення соціального статусу художнього персонажа у його мовній картині світу» містить огляд наукових публікацій за обраною темою і присвячений вивченню проблеми омовлення соціальних статусів у синхронії та діячності, а також висвітленню відмінностей соціолінгвістичного та комунікативно-художнього підходів у дослідженні феномену соціального статусу реальної людини та художнього персонажа.

У другому розділі «Засоби вербального маркування соціального статусу художнього персонажа» та у третьому розділі «Засоби невербального маркування соціального статусу художнього персонажа» розглянуто парадигматичний складник системи маркування соціальних статусів художніх персонажів у їхніх мовних картинах і ехо-картинах світу.

У другому розділі систематизовано прямі й непрямі (контекстуальні) лексико-фразеологічні, морфолого- та синтактико-стилістичні маркери

соціального статусу художнього персонажа, які автор приписує безпосередньо художнім персонажам, вводить до їхніх мовних картин світу; виведено індивідуально-авторські та дискурсивні домінанти певних засобів персонажної вербаліки.

У третьому розділі систематизації піддано мимічні, кінесичні, окулістичні, ситуативно-поведінкові, побутові маркери соціального статусу художнього персонажа та виведено індивідуально-авторські та дискурсивні домінанти певних засобів персонажної невербаліки.

Кожний розділ завершується висновками і містить посилання на власні публікації. У загальних висновках підсумовується виконане дослідження.

Об'єктивність висновків, яких дійшла дисертантка, та переконливість її міркувань забезпечені достатньою вибіркою досліджуваного матеріалу, що складається з 10 художніх текстів кінця XIX – початку XX століття. З текстів було відібрано 1815 мовних знаків різної структури та аспектно-мовної належності (лексичні і фразеологічні одиниці, граматичні словоформи, речення різної структури та величини, складні синтаксичні цілі як текстові фрагменти): 1302 вербальних маркера і 513 невербальних маркерів, – які вжито письменниками як засоби вербалізації різних соціальних статусів персонажів. При підборі матеріалу дисертантка керувалася таким принципом: наявністю у проаналізованих творах реалістичного висвітлення повної соціально-статусної характеристики персонажів за допомогою персонажної вербаліки та персонажної невербаліки.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. У дослідженні дотримано усіх вимог до логіко-структурної схеми наукової роботи. Отримані наукові результати цілком відповідають задекларованій меті та завданням дисертації. Порушень академічної доброчесності не виявлено. Робота пройшла апробацію. Результати дослідження викладено у восьми наукових публікаціях, серед яких п'ять розміщено в міжнародних науково-метричних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість. Наукова новизна результатів, отриманих у дисертації, полягає в тому, що в ній уперше зібрано та представлено як систему структурно,

прагматично і семантично різноманітні маркери соціального статусу художнього персонажа. Практичне значення отриманих результатів вбачається у доцільності їх застосування в теоретичних курсах і практикумах із соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології та дискурсології.

Отже, дисертація є цілісним, зрілим, завершеним дослідженням суттєвої для сучасної філологічної науки проблеми і здійснює вагомий внесок в українські мовознавчі і літературознавчі студії.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Як і будь-яка наукова робота, дисертація С.Є. Степанової є підставою для дискусій, пропозицій, обміном думок. Не применшуючи дослідницького здобутку дисертації, зробимо кілька зауважень до роботи:

1. На с. 29 йдеться про міждисциплінарні методи соціально-гуманітарного пізнання. Чи можете Ви довести доцільність саме цих методів у лінгвістичному дослідженні?

2. На с.48 Ви пишете, що ознайомилися із дослідженнями американської дослідниці іспанської мови Карли Зур (Carla Suhr) про спробу конструювання емоційних стереотипів із використанням категорії соціального статусу. Чи поділяєте Ви точку зору цієї дослідниці? Якщо так, які емоційні типи або стереотипи, зумовлені соціальними статусами людини, могли б Ви спостерігати на матеріалі проаналізованих текстів?

3. Шановна Світлано Євгеніївно, у відгуку вже згадувалося про переконливість наданої Вами систематизації засобів омовлення соціального статусу художнього персонажа на підставі синтагматично-парадигматичних відношень. Водночас, у роботі багато уваги приділяється стилістичним особливостям цих засобів. Чи є, на Вашу думку, підстави для стилістичної систематизації таких засобів?

Висловлені зауваження пропонують можливі напрямки наукової дискусії і жодним чином не применшують вагу виконаної дисертанткою роботи.

На підставі аналізу дисертації та публікацій вважаю, що дисертація Степанової Світлани Євгеніївни «Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа» є завершеним і самостійним науковим дослідженням,

яке відповідає вимогам, передбаченим пунктами 6, 7 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 342 від 21.03.2022 року), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 року), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 Філологія.

Офіційний опонент – завідувачка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики

Державного закладу «Південноукраїнський
Національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

кандидат філологічних наук, доцент

І. М. Дерік

28 грудня 2023 року

Підпис к.філол.н., доц. Дерік Ілони Морисівни засвідчую.

Проректор з наукової роботи

Державного закладу «Південноукраїнський
Національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Г.В. Музиченко

28 грудня 2023 року